

Nemes teatry / dowamy

Category: Ertekiler, Kitapcy, Sözler, Teatr we kino sungaty
написано kitapcy | 24 января, 2025

Nemes teatry / dowamy • **Nemes sazly teatry**

Germaniyada opera sungaty Italiya, Fransiya ýaly ýurtlarda opera mekdepleriniň ösüş ýoluna düşen wagty peýda bolup başlayar. XVII-XVIII asyrarda nemes knýazlarynyň gapylarynda Italiyan opera-lary höküm sürüpdir. 1627-nji ýylда Germaniyanyň Torgayú şäherinde nemes kompozitory G.Şýutsanyň «Dafna» operasy goýulýar. Opera O.Rinuççiniň italýan kompozitory Ýa.Periň eseriniň sözlerini we librettosyny terjime etmeginde peýda bolupdyr. Bu nemes opera sungatydaky ilkinji synanyşyk bolup taryha giren eser hasaplanýar. Şu opera peýda bolýança Germaniyada bu sungat ugrundan hiç hilli ösüş bolmandyr. Gambrug şäheriniň söwdegärlerine Ganzeý birleşiginiň ýokary wekilleriniň ýurdyň baýlygyny ösdürmek we güýçli demokratik gatlaga daýanmak üçin eden çagyryşyndan soň, XVII asyryň aýaklarynda Germaniyada milli medeniýet şol sanda opera sungatam ösüp başlapdyr. Ilki-ilkiler Gamburg operasynyň beýleki şäherleriň operalaryndan artykmaçlygy duýulmandyr. Spektakllar sahna serişdelerine baýam bolsa, olar örän gödek mazmunda berilipdir. Bulardan başgada spektakllarda professional aýdymçylar bolmansom, spektakla ýerli senetçiler, söwdegärler, talyplar, kähalatlarda Italiyadan aýdymçylar çagyrylypdyr. Kompozitor I.Z.Kusseri (1693-1695) teatrda kapelmeýstr bolup işlän döwründe oňa orkestri birneme kämilleşdirmek, opera truppasyny täzeden düzmeke başardypdyr. Şol bir wagtyň özünde ol «Erindo» (1693), «Ssipion Afrikanly» (1694) ýaly uly göwrümlü operalar ýazypdyr.

Gamburg operasynyň gülläp ösmegi kompozitor R.Keýzeriň ady bilen baglylygynda galýar. Ol Gamburg operasy teatry üçin 100-den gowrak opera eserini döredipdir. Onuň şol döreden operalarynyň içinde «Aktawiýa» (1705), «Almira» (1706) iň meşhur operalar hasaplanypdyr. Gamburg teatry üçin zehinli nemes kompozitorlary G.F.Teleman, I.Mammezon operalar

ýazypdyrlar. G.F.Gendel Gambrugda öziniň ilkinji operalaryny döredipdir. Olardan «Almira (1705 ý. Şeýle at bilen kompozitor R.Keýzeriň 1706-njy ýylда ýazan operasam bar), «Neron» (1705), «Dafna» (1708 ý. Şeýle at bilen kompozitor G.Şýutsanyň 1627-nji ýylда ýazan operasam bar. Bu opera bilen nemes opera sungatynyň düýbi tutulýar), «Flarinda» (1706) saýlama opera eserleri hasaplanypdyr. 1706-njy ýylда G.F.Gendeliň Italiýa, 1717-nji ýylда R.Kaýzeriň Daniýa göçmekleri bilen Gamburg operasy diňe bir pese gaçman, ýasaýşynam togtadypdyr.

1770-nji ýyllarda ýurtda italýan operalarynyň höküm sürmeginiň garşysyna uly nemes operasyny döretmek ugrundaky synanşyklary bolup geçýär. 1773-nji ýylда Weýmar şäherinde kompozitor A.Şweýseriň «Alsesta», 1776-njy ýylда Mangeým şäherinde I.Golsenbaueriň «Gýunter fon Şwars-burg» operasy sahna çykarylýar. Operanyň sazyny 20-ýaşly Mozart ýazyp-dyr. Şeýle ýazylan operalar özleriniň azlygy bilen opera sungatynyň ösüşine täsirini ýetirip bilmändir.

Nemes sazly teatr sungatydaky özboluşly milli häsiýetli zingşpil komiki opera bolup gepleşik žanrynda tomaşaça ýetirilipdir. Şeýle operalar Germaniýada Weberiň Arzuwçyllyk operalary peýda bolýança dowam etdirilipdir. Nemes zingşpil komiki operalary H.Weýsiň özboluşly Iňlis opera balladalaryna nemes häsiýetlerini bermegi esasynda H.Weýsiň ýazga geçirmeginde kompozitor Ştandfusyň «Azatlykdaky şeýtan» operasynyň Berlinde (1743), Leýpsigde (1752) tomaşaça ýetirilipdir. «Zingşpil» operalaryny döredijileriň biri kompozitor N.A.Giller bolup-dyr. Onuň «Gapydaky Lotta» (1767), «Aw» (1770) sahna çykarylypdyr. Zingşpil

žanrynyň Italiýan opera-buflaryndan, fransuz komiki operalaryndan esasy aýratynlygy onda sosial ýagdaýlaryň gozgalmaýandygy, ýiti komediýanyň ýoklugu, diňe patriarchal sýužetleriň artykmaçlygy bolupdyr. Bu žanryň wekilleri Bethoweniň mugallymy H.G.Nefe (1748-1798), I.F.Rehardt, Gýotanyň dosty, Mendelsonyň mugallymy K.F.Selter (1758-1832) hasaplanypdyr. Hatda I.W.Gýötäniň özem zingşpil žanryndaky birnäçe operanyň awtory bolupdyr.

Nemes adatlaryny öz içine alýan zingşpil žanrnyň esasynda

Arzuwçyllyk operalary döräp ugrapdyr. Şeýle žanrda ilkinji bolup, kompozitorlar E.T.A.Gofman, K.M.Werber opera ýazypdyrlar. Olar ilki bilen hakyky milli nemes opera sungaty ugrunda göreşip, nemes halkynyň opera sungatyn-daky milli azatlygyny we birleşigini öňe sürüpdirler. A.Gofmanyň «Undina» (1816) operasynda bu ýagdaý aýdyň duýlupdyr. K.M.Werberiň döredijiligindäki esasy ugur nemes Arzuwçyllyk operalarynda mazmuny halk rowaýatlarynyň we ertekileriniň üsti bilen bermeklige ýugrulupdyr. Onuň «Erkin mergen» (1821), «Oberon» (1826), orta asyrlardaky rysarçylyk sýužetlere degişli «Ewriant» (1823) operalary döwrüň teatr sungatyndaky beýiklik hasaplanypdyr. Kompozitor K.M.Werberiň «Ewrianty» uly opera hasaplanmak bilen ol, reçitatiw görnüşde gepleşik žanrynda berlipdir. K.M.Werberiň «Ewrianty» kompozitor R.Wagneriň «Tangeýzer» (1844), «Loengrin» /(1848) operalaryny döretmegine ýol görkeziji bolup hyzmat edipdir.

K.M.Werberden soň, arzuwçyllyk operalaryny ýazmakda kompozitorlar L.Şpor, G.Marşer, P.Şuman meşhurlyga eýe bolupdyrlar. L.Şpor «Ýessonda» (1823), «Alhimik» (1830), «Haç göterijiler» (1845), G.Marşner «Gan soruwy» («Wampir», 1828), «Ybadathanaçy we jöhit gyzy» (1829), «Gans Geýling» (1833), P.Şuman rysarçylyk sýužetleriň mazmunynda «Genowýewa» (1848) operalaryny döredipdirler. Germaniyada we ondan uzaklarda kompozitorlar A.Lortsingiň komiki-gülküli «Şa we agaç ussasy» (1837), «Brakonýer» (1842), arzuwçyllyk operasyna degişli «Undina» (1845 ý. Şeýle at bilen kompozitor E.A.Gofmanyň 1816-ny ýylda ýazan operasam bar), F.Flotowyň «Aleksandro Stradella» (1844), «Marta» (1849), O.Nikolaýiniň U.Şekspiriň sýužetine döreden komiki-gülküli «Windzorly betje» (1848ý. Bu opera şu günlerem öz täsirini ýitirenok) operalary nemes teatr sungatyna meşhurlyk getiripdirler.

Nemes teatrynda kompozitor, drižýor, ýazyjy R.Wagner opera sungatyna sazly-dramany salmakda düýpli reforma geçiripdir. Onuň ilkinji Ýewropa opera sungatyna ýykgyň edip ýazan «Ertekilerdäki jadyly tomaşa» (1833) Arzuwçyllyk operasy, «Gadagan edilen söýgi» (1836) komiki operasy, italyan we fransuz täsiri astynda ýazylan «Riýençiler» (1842) operasy,

halk rowaýatlary esasynda ýazylan «Uçýan Gollandiýaly» (1843) rysar-arzuwçyllyk mazmunda ýazylan «Tangeýzer» (1844 ý. Bu opera käbir maglumatlarda 1845ý. diýlip berilýär), «Loengrin» (1848 ý. Soňky iki opera hem F.List tarapyndan 1850-nji ýylda Weýmarda teatryň sahnasyna çykarylypdyr). R.Wagneriň nemes operalarynda reforma geçirse-de, nemes-Arzuwçyllyk operalaryndan doly aragatnaşygyny üzмändir. Ol özüniň „Sungat we rewolýusiýa” (1849), «Geljegiň çeper eserleri” (1850), «Opera we drama (1851), «Öz dostlaryma ýüzlenme” (1851) atly edebi-estetiki işlerinde döwri we geljekgi opera sungatyndaky öne sürmeleri sungat üçin bahasyna ýetip bolmajak eserler hasaplanýar. R.Wagneriň sazly-dramalara çeperçilik taýdan eden ikinji döredijilik tapgyrynda ýazan teatralogiýasy (teatralogiýa – sahna ýa-da saz eseriniň 4-5-siniň bir pikire birleşdirilmegi. Sözlüge seret.) bolan «Nibelung halkasy” («Reýn altyny»), «Walkariýa”, «Zigfrid”, «Hudaýlaryň ölümü” operalary durşy bilen bir wagtda Baýrýoýte şäherinde 1876-njy ýylda sahna çykarylypdyr. Onuň dürli ýyllarda ýazan «Tristan we Izolda” (operasy 1859-njy ýyl ýazylyp, 1865-nji ýylda sahnada peýda bolupdyr), «Nýurnberg meýsterzingeri” (1868 ý operasy), «Parsifal” (1882) opera-misteriýasy öz-leriniň ideýa-mazmuny boýunça nemes teatrlarynda real opera hökmünde kabul edilipdir.

R.Wagneriň döredijilik ýoly we onuň dünýä garaýşynyň örän çylşyrymlylygy, taryhy gapma-garşylyklaryň şartlerimde Germaniýadaky 1848-1849-njy ýyllar aralygynda bolup geçen buržuaz-demokratik rewolýusiýasından we şondan soňky doran Wilgelim-Bismarkowçylykly imperiýadan örän daşda bolup, öz aýratynlagyny saklapdyr. R.Wagneriň döredijiliginde rewolýusion mazmunly ösüş kapitalizme garşıy keşpleriň üsti bilen berlipdir. Onuň «Nibelung halkasy” pýesasynda ýokarda bellän öne sürmämiz has-da duýlupdyr. Pýesada sussypeslik ideýalaram geregiçe ulanypdyr. «Nýurnberg meýsterzingerinde” bolsa, sungatdaky önde baryjylyk ideýasy öne sürlüpdir. Onuň başga bir pýesasy bolan «Parsifalynda” hristiançylyk däp-dessurlaryna üns çekilipdir. R.Wagner nemes arzuwçyllyk operalaryny rowaýatlardyr-mifleriň üsti bilen bermek arkaly

olara orta asyrlaryň rysarçylyk sýužetlerini goşup ýokary hilli psihologik häsiýetleri berip, orkestriň ulanylysyny güýç-lendiripdir. R.Wagner şeýle etmeklik bilen nemes operasyny ýokary derejä galdyrypdyr. Onuň soňky operalarynda simfonizasiýa ýokary derejä baryp ýetipdir. Şeýle hem onuň operalary simfonizasiýalaşdyrmagy wokal partiýalaryň (aýdymalaryň) içinden eriş-argac bolup geçmek arkaly owazlylygy ýokarlandyrypdyr. R.Wagner döwrüň könelişen operalaryndan doly el çekmek arkaly özünüň sazly-dramalarynda irginsiz «zowwam geçer» (skwoznoý) ösü-şe ýol çekipdir. Onuň «Nýurnberg meýsterzingerinde» operasynyň esasan üç sazda üns çekilipdir. Operada mazmunyň taryhy-durmuşy bolmaklygyny, aý-dymalaryň giňden ulanylmaçlygy, horuň hem ansamblıň bütewüligini öňe sürüpdir. R.Wagner öz sazynyň aýdyňlygy, orkestr we garmoniýa (garmoniýa-başa bir heňiň esasynda saz döretmek, baýlaşdyrmak) baýlygy gazańmak bilen dünýä saz sungatyna ömürlik ýol çekdi.

XIX asyr nemes opera teatrlaryndan esasylary Drezdendaky «Dresden operasy» teatry (Teatra 1842-1849-njy ýyllarda R.Wagner ýolbaşylyk edip-dir.), Waýmerdaky gapy opera teatry /Bu teatra 1850-nji ýyllarda F.List ýolbaşylyk edipdir/, şol bir wagtyň özünde Berlin we 1693-nji ýylда düýbi tutulan Leýpsigdäki opera teatrlary işläpdir. R.Wagneriň taýýarlan proýekti /taslamasy/ boýunça 1872-1876-njy ýyllarda salynan „Baýrýoýet teatry” bolupdyr. Bu teatrda R.Wagneriň operalary we sazly dramalary goýlupdyr.

XIX asyrda G.Rihter, G.Býulow, F.Motl, E.Şuh, K.Muk, A.Nikiş /gelip çy-kyşy wengr/, F.Weýngartner, G.Lewi ýaly meşhur drižýorlar, W.Şrýoder-Dewriýent, G.Zontag, I.Wagner, L.Şnorr fon Karolsfeld, F.Bes, A.Niman ýaly aýdymçylar we aýdymçy zenanlar peýda bolupdyrlar.

XX asyrda nemes opera sungatyna kompozitorlar A.Bungert /1854-1915-ýý./, Z.Wagner /1869-1930ýý. R.Wagneriň ogly/, E.Gumperdin, M.Şil-lings, F.Drezk /1835-1813ýý./ E. d Alber we beýlekiler ösüp ýetişipdirler. Mu-ňa garamazdan nemes operalary pese gaçypdyr. Bu ýagdaýyň esasy sebäbi kompozitorlaryň özleriniň hiç bir ugra ýykgyň etmän, täzeden-täze gözleg-lere

tarap ýol çekmän, diňe R.Wagnere öýkünmekleri bolupdyr. Diňe, nemes opera teatrlarynyň repertuarynda E.Gumperdiniň „Genzel we Gretel /1893-ý./, E. d Alberiň „Yaýla”/1903ý./, M.Şillingsiň „Monna Liza”/1915ý./, G.Pfin-seriň beýik Italiýan kompozitoryna bagışlap ýazan „Palestrina” /1917ý./ operalary ýaşamaklaryny dowam etdiripdirler.

XX asyryň iň meşhur nemes kompozitorlarynyň biri R.Straus hasaplan- ýar. Onuň ilkinji döreden operalary bolan „Guntram” /1894ý./, „Otsuz” /1901ý./ „wangnerçilik” akyndan çykyp bilmändir. R.Strausyň soňky döre-den „Solemeýa” /1905ý./, „Elektra” /1908ý... „Elektra”-Antik eýýamynyň şalarynyň biriniň ady. Şeýle at bilen başgada köp kompozitorlar operalar dö-redipdir./ Onuň soňky döreden bu operalary özüniň uly sazly-dramalylygy, aýdyňlygy bilen has tapawutlanyp, özüniň „ekspreszionizm” „ekspesso-nizm”-çeper eserlerdäki döredilen keşpleriň nerw-beýnä edýän täsirliliginı kesgitlemek. Sözlüge seret./ çäklerine baryp ýetipdir. R.Straus sazy we sah-na hereketiniň esasynda kompozitor Mosartyň adatlaryna ýykgyn edip „Bä-gülleriň ýigidi” „Kawaler roz”-1911ý./, „Arabella” /1933ý./ operalaryny ýazypdyr. Ol bu ýazan eserlerinde-de giçki Arzuwçyllygyň we onuň urp-adatla-ryny çözmeğden has bärden gaýdypdyr. Muňa derek onuň „Ariadna Naksos-da” /1916ý./, „Kölegesiz zenan” /1919ý./, „Ýelena Ýegipetskaýa” /1928ý./, „Dymma zenan” /1935ý./, operalary we „Parahatlyk günü” /1938ý./ taryhy opera-dramasy özüniň uly joşgunlylygy, orkestriň owazlylygy bilen tapawutlanyp tomaşaçylar tarapyndan gyzgyn garşylanypdyr. Operalaryň tomaşa-çy tarapyndan gyzgyn garşylanmagyna garamazdan „naturalizmiň” gödek-likleri, oňa dolan aýrylmaz häsiyetleri suratlandyrylypdyr.

Germaniyadaky imperializm şertlerinde meşhur kompozitorlaram öz zehinlerini doly açmakdan daşda bolupdyrlar. 1910-njy ýıldan başlap nemes kompozitorlary öz döredijiliklerinde täze ýollary tapmagyň üstünde işläp başlaýarlar. 1920-nji ýyllarda kompozitorlar baýramçylyk häsiyetlerini öz-ünde jemleýän adatlara ýugrulan operalaryň üstünde işläp başlapdyrlar. Kompozitor P.Hindemitiň „Keramatly Susanna” /1922ý./ operasy

šeýle hä-siýetleri öz içine alýan opera hasaplanýar.

Kompozitor K.Weýlýanyň B.Brehtiň „Mahagoni şäheriniň beýgelmegi we pese gaçmagy” /1927ý./ dramasyna we „Üç teňnelik operasyňa /1928-ý./ ýazan sazlary nemes teatrynda dörän uly bir hadysa hökmünde kabul edilipdir. Bu sazlaryň täsiri nemes kompozitorlary K.Orfanyň, P.Dessaunyň döredijiliklerine uly täsirini ýetiripdir.

German faşizminiň ýurtda öz täsirini ösdürmegi nemes medeniýetiniň dargamagyna alyp barýar. Medeniýetiň beýleki şahalarynyň wekilleri bilen bir hatarda kompozitor P.Hindemit, dirižýorlar B.Walter, O.Klemperer, E. Kleýber ýurtdan sürgün edilipdirler. Ýurdyň sosial ýagdaýyny açyp görkez-ýän ynsanperwerçilikli kompozitorlaryň sazlary gadagan edilipdir. Şol dö-würde daşary ýurtlarda sergezdançylykda gezip ýören kompozitor P.Hinde-mit „Nakgaç-Matis” /1938ý.-., Matis-Žiwopises”/ operasyň döredipdir. Bu opera nemes sahnasyň ýeten ýokary derejesi hasaplanmak bilen soňky nesil üçin mekdep bolup hyzmat edipdir.

Gitler Germaniýasynyň kyn şertlerinde ýurtda galan meşhur sazanda laryň birnäçesi özleriniň demokratik ugurlaryna wepalylygynda galyp dö-redijiliklerini taşlamandyrlar. Kompozitor K.Orf şeýle şertlerde „Karminiň tuppeny” /1937ý./ halky adatlary özünde jemleýän sahna kantatasyny, „Akyl-lyja” /1941-ý./ sosial-tankydy operasyň döredipdir.

Germaniýada faşizm basylyp ýatyrylandan soň, Germaniýa GFR we GDR diýlip iki sany nemes döwletine bölünýär. Döwletleriň ikisiniňem köp böleginiň nemes milletidigine garamazdan medeniýeti we syýasaty aýry-aý-ry ýollar bilen ösdürilip başlanýar. Germaniýa Demokratik Respublikasynyň opera sungaty sosialistik gurluşa ýykgyň edýär. Kompozitor P.Dessaunyň, B.Brehtiň dramasy esasynda sahna çykaran „Lukullanyň ýazgaryl magy” /1951ý./ operasynda „Müň ýylliyklary başyndan geçirilen imperiýany” urşa tarap öjükdirilmeleri we onuň berýän weýrançylyklary barada söz açylyp, wagşyçylyklaryň gaýtalanmazlygyna tomaşaçyny çagyrypdyr. P.Kursbahyň /ol 1902ý. doglan/ „Tomas Mýunser”/1955ý./ operasy oba

adamlarynyň /krestýanlaryň/ XVI asyrdaky daýhan gozgalaňlaryna serdarlyk edenleriň durmuşyna bagışlanypdyr. Kompozitor R.Wagner-Regeniň „Falunadaky şahtalar” /1961ý.-G.Gofmanstalyň eseri boýunça/ döreden operasy ýeke bir GDR-de däl-de, Ýewropanyň köp ýurtlarynda uly meşhurlykdan peýdala-nypdyr. Şol döwürde GDR-den bolan kompozitorlar O.Gerster, K.Forest /1913ý.-doglan/ opera sungatynda belli bir derejede iş bitiripdirler.

XX asyryň döwürdeş dirižýorlary R.Ştraus, B.Walter, O.Klempeler, G. Knappertsbus, E.Kleyber, K.Kraus, O.Frid, W.Furtwengler, aýdymçylary S.Şýo-ner, E.Şwarskopf, M.Ifovýun, L.Gofman, D.Fišer-Diskau nemes opera sunga-tynyň ýerine ýetiriliş medeniýetini uly beýiklige galdyrypdyrlar. GDR-da dü-nýä belli dirižýorlaryň biri F.Konwiçniý 1955-nji ýıldan başlap, Berlin opera teatrlaryna ýolbaşçylyk edipdir. Şol döwürde Berliniň demokratik bölümünde «Nemes Döwlet opera we balet teatry» we «Komiše oper» opera teatrlary işläpdir. GDR-iň uly şäherleri Drezdende, Leýpsigde opera teatrlary üstünlik-li işlemeklerini dowam etdiripdirler.

Germaniya Federatiw Respublikasynda sazly teatr iki tarapla-ýyn ýagdaýda bolupdyr. Kompozitor K.Orfanyň nemes sazly teatrynda ge-çiren reformasyndaky döredijilik häsiýetili adatlar ýaşamagyny dowam et-diripdir. Şeýle adatlardan ugur alan P.Hindemitiň „Dünýäniň sazlaşygy” /1957ý/ we beýleki eserlerinde sosial-ynsanperwerçilikli meseleleri öne sürrülýänem bolsa, şol meseleler aýdyňlaşdyrylmış dini-mistiki reňklere ýüz urlupdyr.Ýokarda bellänlerimize derek GFR-niň sazly teatrlarynda kompozi-torlar W.Egkanyň „Derňewçi” /1957-ý.-Gogolyň eseri boýunça/, G.W.Hen-siň /1926ý. doglan/ „Bulwar”, „Ýalňyzlykda” /ikisem-1952ý./, K.Klebanyň /1925ý. doglan/ „Galtamanlar” /1957ý./atly operalary ýurduň sosial mese-lelerini çözmekde özüniň aýdyňlygyny tapypdyr.Şol bir wagtyň özünde GFR-niň teatrlarynda yzygiderli diňe daş görnüşe üns berilýän, ösüše garşy (reaksiyon) wagyz-nesihatý ýaýradýan eserlerem sahna çykarylypdyr.

Nemes baleti. Germaniyada orta asyrlar eýýamy bolan XIV-XVI asyr-larda her önümi öndürýän senetçileriň /sehleriň/ öz

baýramçylyklary bolup olar biri-birinden aýratynlykda geçirilipdir. Şol baýramçylyklarda tanslaryň ýerine ýetirilendigi baradaky käbir maglumatlar häzire çenli saklanyp ga-lypdyr. Baýramçylyklar esasan ýurdyň uly şäherleri olan Nýurnbergde, Frankfurte-na-Maýnda köcelerde geçirilipdir. XVII asyrda gapy tans teatrla-ry peýda bolup ugrapdyr. Şeýle tans topary „Dünýäni halas etmek“ /1600-ý./ ady bilen Darmstadt şäherinde geçirilipdir. Germaniýada 1648-nji ýylда „Otuz ýyllyk uruş“ tamamlanandan soň, balet sungatynyň ösüşi ýaýbaňlan-dyrylyp ugrapdyr. Dresden şäherinde „Yedi asman jisiminiň täsiri“ /1678ý.-planetanyň täsiri/ atly tans çykyşyny guralypdyr. Şol ýerde Geýdelberg tara-pyndan „Ähli gowylyklaryň gowusy yzygiderlilik“ /1684ý./ ady bilen balet tansy berlipdir. XVIII asyrda her korollykda, gersogçylykda ýa-da özbaşdak azat şäherlerde opera teatrlary döredilip olarda balet truppaları hereket edipdir. XVII asyryň aýaklarynda XVIII asyryň dowamında Gamburg şähe-rindäki balet çykyşlary meşhurlyga eýe bolupdyr. Bu ýagdaý halk komediýa žanrlarynyň hasabyna /häsiýetlerine/ görä dörän diýen maglumatlarım bar. Şeýle maglumatlaryň birine „ganswurstiad“ „Gamswurstiad“-nemes dilinde „Waska kolbasa“ diýen manyny aňladýar. Şeýle at halk teatrlarynda baş keşbi döredýän tansça berlipdir. Sözlüge seret./ halk teatrlaryndan alyp gaýdýar. Döwrüň gapylarda hereket edýän balet truppalary fransuzla-ryň dabaralandyryş /paradnyý/ çykyşlarynyň täsirinde öz tanslaryny döre-dipdirler. XVIII asyryň ikinji ýarymynda nemes baletmeýsteri Ž.Ž.Nower il-kinji bolup Rudolfyň „Gerkulesiň ölümü“ /1762ý./, „Medeýa we Ýazon“ /1763ý./ tragik baletlerini goýupdyr. Ž.Ž.Noweriň 1760-njy ýylда çapdan çykarylan „Tans baradaky hatlar“ atly ýygyn dysy nemes tansynyň ösmegine uly goşant bolup hyzmat edipdir. Onuň bu işi nemes horeografiýa sungaty-nyň ösmeginede belli bir derejede öz täsirini ýetiripdir. Ž.Ž.Noweriň şägirtle-ri we onuň yzyny dowam etdiriji baletmeýsterler P.Fortiň, Berneriň, K. Horşeltiň hyzmatlary uly bolupdyr. Ž.Ž.Noweriň salan ýoluny dowam etdirip Ýewropaly meşhur tansçy zenanlar Westris, P.Gardel, Geýnel, W.Kampani nemes sahnasynda çykyş edipdirler. Balet

üçin sazlary kompozitorlar Gendel, Glýuk döredipdirler. Kompozitor L.Bethowen bolsa, «Prometeýiň döredeni» (1801) baletiniň sazyny ýazyp, uly şöhrada eýe bolupdyr.XIX asyryň dowamynda Arzuwçyllyk baletlerini Berlinde baletmeýster P.Taloni, Gam-burgda baletmeýster R.Knoll,Darmştadtta baletmeýselerler K.Ulrih,W.Han-şteýn, K.Teşer, Gannowerde baletmeýsterler Ratgeber, F.Kobler, F.Dergan, Drezdende baletmeýster Gertner,Dessauda baletmeýster P. Frike şeýle hem Frankfurt we Leýpsig şäherlerinde baletmeýster Ý.Gýurian goýmaklaryny dowam etdiripdirler.Leýpsigde nemes tansçylary A.Galster, A.Gransowa baletmeýster hökmünde-de çykyş edipdirler. XIX asyryň aýaklarynda Ýewropa ýurtlarynyň köpüsinde bolşy ýaly Germaniýada-da balet sungatynyň ösüşi togtamaklyga baryp ýetipdir. Ýurduň uly opera teatrlarynyň käbirinde bo-laýmasa balet truppalary dargadylypdyr. XX asyryň birinji on ýyllagynda tansçy A.Dunkanyň çykyşlary Germaniýanyň köp şäherlerinde bolup geçip-dir. 20-nji ýyllarda tans sungatyny öwreniji R.Laban „tans düzgünini“ /sis-temasyny/ işläp düzýär. Şol düzgün boýunça 20-30-njy ýyllarda Germaniýada hereket eden tans sungaty köp babatda „ekspressionizm“ /Sözlüge se-ret/ bilen baglanychka bolupdyr. Tansçy „ekspressionizmciler“ özleriniň tans konsertlerini, spektakllaryny ýonekeýje sosial ýagdaylara, deňsizliklere, urşa garşy bolan syýasata gönükdiripdirler.Şeýle çykyşlaryň biri baletmeýster K.Ýoss tarapyndan urşa garşy goýlan „Gök stol“ spektakly bolupdyr. Şol döwrüň „ekspressionizm“ ugra ýikgyn eden tansçy gyzlary M.Wigman, G. Palukka, I.Georgi, H.Krýoýesberg, M.Terpis, Ý.Keýt, Ýu, Algo bolupdyrlar. Birneme soňrak nemes „ekspressionizm“ tans sungatyna Amerikan baleti aralaşypdyr. Amerikan balet sungatynyň aralaşmagy „házırkı zaman-mo-dern“ /modern-sözlüge seret/ tans görnüşi peýda bolupdyr. Nemes balet sungatynnda „eksperssionizmiň“ höküm sürmegi bilen opera teatrlarynyň gapdalynda hereket eden nemes nusgawy /klassik/ balet sungaty iň pese gaçmalara sezewar edilipdir. H.Krýoller, W.Gzowskiý ýaly käbir baletmeýs-terleriň nusgawy nemes baletini aýaga galdyrmaga eden synanyşyklary kän netije

bermändir. 30-nyj ýyllardan soň kompozitorlar P.Ştawusyň „Iosif ha-kyndaky rowaýat” /1914ý./, P.Hindemitiň „Iblis”/1923ý./, K.Weylisiň „Meş-şaniniň ýedi ölüm höwply günäsi» (1933), L.Şipsiň „Stralaudaky balyk tutulyan möwsüm” (1963) baletlerini ýazypdyrlar.

Şu eserler nusgawy nemes balet sungatynadaky täzeden galkynys ýoluny kesgitläpdır. Germaniyada faşizmiň ýurt başyna gelmegi we 2-nji Jahan ur-şunyň başlanmagy netijesinde bu başlangyjyň arasy üzülipdir.

1945-nji ýylда faşizmiň dargadylmagy, täze Germaniya Demokratik Respublikasynyň /GDR-iň/ döredilmegi nemes balet sungatynyň täzeden dünýä inmegine we täzeden pajarlap ösmegine ýol açýar. Balet sungatynyň ussatlary nusgawy eserlere bolan adatlara ýüz urmak bilen realistik maz-munly spektakllara ýüzlenipdirler. Nemes teatrlarynyň repertuarlarynda ne-mes kompozitorlarynyň nusgawy we häzirki zaman realistik mazmunly baletleri salnyp başlanýar. Kompozitorlar Brunsyň „Jenabyň hukugy”/1953ý./, „Täze Odisseýa” /1957ý./, Grisbahyň „Ak garjagaz”/1956ý./ we Hoenzeniň birnäçe balet eserleri nemes teatrynyň sahnasyny bezäpdir.

Berlindäki „Döwlet Opera teatrynda” balet truppasyna üns ýokarlan-dyrylyp, oňa meşhur baletmeýster L. Gruber ýolbaşçylyk edipdir. Leýpsigdä- ki uly balet truppasyna baletmeýsterler E.Kýoller we I. Rihter, Drezdendäki „Döwlet Opera teatrynyň” balet truppasyna T. Silling ýolbaşçylyk edipdir. Germaniyanyň uly şäherleri Karl-Marks-Şadtta, Rostokda, Şwerinde, Galle- de, Magdeburgda, Dessau, Kotbusde, Altenburgda horegrafiýa toparla-ram hereket edipdir. Şol truppalarda çykyş eden balet artistler N.Mank, K.Şuls, E.Lefler, U.Kaýn we beýlekiler meşhurlykdan peýdalanydpdyr.

Germaniya Federatiw Respublikasynda /GFR uly opera teatrlary Mýun-hende, Ştutgartda, Frankfurtda, Gamburgda, Kýolnda, Gannowerde bolup, olardaky balet truppalary opera spektakllarynda bilelikde ýa-da özbaşdak çykyş edipdirler. Şol teatrlaryň ählisinde diýen ýaly baletmeýstrler we akt-ýorlar yzygiderli çalşyp durupdyrlar. Teatrlaryň esasy repertuarlary bir bö-lümlü spektakllardan ýa-da sužetsiz baletlerden ybarat

bolup, taze modern /modern-sözlüge seret/ adatlaryna yüz urlupdyr. Kompozitorlar Erkanyň „Abraksasy” /1948ý./, Hensiň Dostayewskiniň eseri esasynda „Paň kellesi” /1952ý.-Idýoty/ sahna çykarylypdyr. GFR-niň opera we balet teatrlarynda meşhur baletmeýsterler T.Gzowskaýa, H.Rozen, I.Georgi, M.Luýpart, E.Wal-ter, şol bir wagtda tansçylar G.Dega, S.Praýser, M.Fris, N.Trofimowa, D.Aná-ýaýa, H.Halbuher işläpdirler.

Nemes drama teatrlary we binalary. Beýik nemes režissýory M.Reýnhardtýň adyny göterýän Berliniň GDR böleginde ýerleşýän „M.Reýnhardt adyndaky Drama teatry” 1848-nji ýylda gurulan. Teatra M.Reýnhardtýň ady 1950-nji ýyllar töwereginde dakylýar. Teatr ilki gurlanda tomus möwsümi üçin niýetlenen bolupdyr. 1850-nji ýyllarda „Fridrih-Wilhelm-ştedtişeste-atr” gurulýar. Bu teatr öz döwründe Korolłygyň gapy teatrlary bilen bäsleşikde hereket edipdir. Bu teatr öz repertuaryna dramaturg Lortsimgiň „Iki mergen”, „Brakonýor” /gadagan jandarlary awlamak/dramalaryny we Fre-ýtagyň „Žurnalistler”, Guskowyň „Korolłygyň leýtenanty” komediýasyny go- ýupdyr. Teatrda Ýewropa ýurtlarynyň meşhur teatr truppalary we aktýorla-ry E.Rossi, T.Salwini, A.Zonnental hem çykyş edipdirler. Bu aktýorlar 1874-nji ýylda „Meýningen teatrynda-da” tomaşaçylaryň öňünde keşpler döre-dipdirler. Bu teatr 1883-nji ýylda dramaturg L.Arronzyň eline geçýär. Ol teatra 1883-1894-nji ýyllar aralygynda ýolbaşçylyk edipdir. L.Arronž aktýor-lar E.Possart, L.Barnaý, A.Fýorster, Z.Fridmanom, F.Gaaze „Dýoýces teatry” diýen täze at bilen „aktýorlaryň paýçylar birleşigini” döredýärler. Olaryň maksady Germaniýada heniz bolmadyk ýeketäk milli çeperçilikl ansamblı nusgawy repertuaryň hasabyna döretmekden ybarat bolupdyr. Teatryň açylyşy 1883-nji ýylyň 29-njy sentýabrynda bolup geçýär. Teatr „Söýgi we hi-legärlik” tragediýasy bilen açylypdyr. Spektakly A.Fýorster sahna çykaryp-dyr. Esasy keşpleri Ý.Kaýns /Ferdinand/, L.Barnaý /Prezidenti/, Z.Fridman /Wurmi/, F.Gaaze /Kalby/, A.Fýorster /Milleri/ döredipdirler. Teatryň ilkinji möwsümünde L.Barnaýyň režissýorçylyk etmeginde „Don Karlos” tragediýa-sy sahna çykarylýar. Tragediýa iki gije

görkezilýär. Karlosyň keşbini aktýor Ý.Kaýns döredipdir. „Galtamanlar”, Gýotanyň „Ifigeniýa Tawridide” /Şeýle at bilen ýazylan sahna eseri Antik eýýamynyň dramaturgiýasynda we on-dan soňky döwürlerde-de gabat gelýär./ spektakldaky baş keşbi, Pilady- Ý.Kaýns döredipdir. Şol möwsümde sahna çykarylan üçünji bir spektakl „Romeo we Jullettada” Romeonyň keşbini Ý.Kaýns ýerine ýetiripdir. Teatr özünüň ikinji teatr möwsümünde Gýotanyň „Gýos fon Berlihingen”, „Torkwa-to Tasso”, „Egmont”, Şilleriň „Wilhelm Tell”, Lessingiň „Emiliýa Galotti”, Kleýstanyň „Gambrug şazadasy Friddih”, Şekspiriň „Korol Lir” pýesalaryny tomaşaça ýetiripdir. Şol döwürlerde gapy we hususy teatrlaryna garanyňda Döwlet teatrlarynda realistik we nemes milli adatlar has ýokary derejede bolupdyr. Teatra gelip goşulan zehinli aktýorlar A.Zormaň, A.Gauerlandyň, G.Niman-Rabanyň, G.Kadelburgiň, L.Dýumonyň /1885-nji ýıldan/, E.Leman /1991-ýıldan/ bolandygyna garamazdan teatryň ýolbaşçylarynda-da, aktýorlar truppalarynda-da ýeketäk döredijilik garaýylary bolmandyr. Teatryň repertuaryna L.Arronžanyň gowşak komediýalary, farslary, suwjuk pýesa-lary girizilipdir. Öňki görkezilýän taryhy tragediýalar, nemes sosial-tankydy dramalar repertuardan daşlaşdyrylypdyr. Netijede teatryň zehinli aktýorlary teatry taşlap gitmäge mejbür bolupdyrlar.

1894-1904-nji ýyllarda „Azat sahna” Nemes teatryna edebiýat tankyt-çysy, režissiýor O.Bram ýolbaşçylyk edipdir. O.Bram sahnada „naturalistik” sungata ýykgyň edýän režissýor hökmünde tanalypdyr. Ol teatryň repertu-aryna ýazyjy, dramaturg G.Gauptmanyň /1912-nji ýilda Nobel baýragyna mynasyp bolan dramaturg/ „Dokmaçylar” /1892-1893ýý./, „Genşel arabakes” /1898ý./, „Floriýan Geýer /1896ý./, „Gark edilen jaň” /1896ý./, „Gan-neliň belende göterilmegi” /1894ý./, „Ýaraşyk baýramçylygy” /1890ý./, „Ro-za Bernd” /1903ý./, dramaturg G.Ibseniň „Süren” /1879-ý./, „Arwah” /1881- ý./, „Halk duşmany” /1882ý./, „Ýabany ördek” /1884-ý./, „Žon Gabriel Bork-man” /1904ý./ we beýleki dramaturlaryň pýesalaryny goşmagyň hötdesin-den gelipdir. O.Bramyň ýolbaşçylyk eden „Azat sahna” teatrynda döwrüň tanymal aktýorlary E.Reýher,

R.Ritner, E.Leman, P.Bertens, O.Zauer, L.Dýu-mon, A.Basserman, F.Kaýsler, P.Walentin işläpdir. O.Bram 1895-nji ýylda soň beýik režissýorlaryň biri bolup ýetişen Wena Konserwatoriýa mekdebi-niň uçurumy M.Reýnhardt iše çekipdir. M.Reýnhardt G.Ibseniň „Akhyn-da“ Engstrandyň, „Žon Gabriel Borkmanynda“ Foldalyň keşplerini ussatlyk bilen döredipdir. O.Bram 1900-nji ýylda L.Tolstoýyň „Garaňkylygyň höküm-darlygyny“ sahna çykarypdyr. Bu ýerde esasy keşp Akimiň keşbini M.Reýn-hardt ýerine ýetiripdir.O.Bram sahna çykarýan eserlerinde gapy teatrlaryn-da dowam edip gelýän deklomasiýa görnüşlerden, ýalan öwgülerden daş-laşmaklygyň ýollaryny gözläpdir. Ol aktýorlaryň sahna ansamblyny, şeýle hem sahnada çuň psihologik häsiyetleri döretmegin hötdesinden gelipdir. O.Bramyň režissýor sungatyndaky sahnada döredýän „naturalistik“ ugry re-pertuar saýlap almaklyk bilen çäklendirilipdir. Onuň sahna çykaran „Söýgi we hilegarlik“ /1894ý./ tragediýasy ýonekeýje bir durmuşy waka öwrülip, aktýorlaryň döredijilik ussatlyklarynyň ösmegini yza çekipdir.

O.Bramdan soň L.Lindauň teatra gysga wagtlaýyn ýolbaşçylyk etme-gi tamamlanyp 1905-nji ýylda teatryň ýolbaşçylygy M.Reýnhardtyn eline geçipdir. M.Reýnhardt şol döwürde eýýäm uly meşhurlykdan peýdalanyň-dyr. Ol „Kiçi“ we „Täze“ teatrlarynnyn sahnasyna yzygiderli nusgawy eserleri çykarypdyr. M.Reýnhardt 1-nji Jahan urşy başlanýança teatra ýol-başçylyk edipdir. Soň dürli arakesmeler bilen 1933-nji ýyla çenli teatra ýol-başçylyk etmegini dowam etdiripdir. Şondan soň ol faşistik Germaniyadan mejbury ýagdaýda daşlaşmaly bolýar.

1905-1914-nji ýyllar aralygynda nemes teatrlarynyň repertuarynda il-kinji ýerde nusgawy eserler höküm sürüpdir. Esasanam U.Şekspiriň pýesa-lary bolan „Wenesiýan söwdegäri“, „Tomus gi-jesindäki düýş“ /ikisem-1905 ý./, „Gış ertekisi“ /1906ý./, „Romeo Julietto“/1907ý./, „Korol Lir“ /1908ý./, „Gamlet“, „Nadaranyň nogtalanmagy“ /ikisem-1909ý./ M.Reýnhardt tara-pyndan nemes sahnasyna çykarylypdyr. U.Şekspiriň „Gamlet“, „Tomus gi-jesindäki düýş“ pýesalarynyň başga režissýorlar tarapyndan goýulandygyna garamazdan eserler

M.Reýnhardtyn redaksiýasy bilen sahnada peýda bo-lupdyr. Nemes teatrlarynda Gýotanyň „Baýguşyň höwürtgesi” /1906ý./, „Faust” /1909ý./, Şilleriň „Galtamanlar”, „Genuýedäki Fieskonyň dildüwüş-ligi” /ikisem-1908ý./, „Messin gelinligi” /1910ý./, Kleýstanyň „Heýlbronnly Kethen” /1905ý./, „Şazada Fridrih Gomburgskiý”/1907ý./, Lessingiň „Min-na fon Barnhelm” /1904ý./ pýesalary nemes tomaşaçylary tarapyndan ýo-kary derejede garşylanypdyr. Nemes teatrlarynyň repertuarlaryna drama-turqlar Grilparseriň, Hebbeliň, şeýle hem Antik eýýamynyň, döwrüň meşhur ýazyjylary Gofmanstalyň, Wedekindanyň eserleri goşulylpdyr.Rus dramatur-giýasyndan L.Tolstoýyň „Diri maslyk”/1913ý./,Gogolyň „Derňewcisi” /1907- ý./ nemes tomaşaçysyna hödürlenipdir.1-nji Jahan urşy döwründe köp eserleriň gadagan edilmelerine garamazdan ýaşlar studiýasynda režissýor G.Gerald tarapyndan dramaturqlar A.Sweýgiň, R.Geringiň, R.Zorganyň pýe-salaryna ýüzlenilipdir. Lensiň „Esgerler”, Býuhneriň „Dantonyň ölümü” pýe-salary sahna çykarylypdyr.

Buržuaz sungatynda peýda bolan pese gaçmalar teatrda nam sowa geçmändir. M.Reýnhardtyn döredijiliginde hem subýektiwlik ýokarlanypdyr. Bu üýtgemelere garamazdan nemes teatrlarynda esasy zat aktýorlaryň döredijiligine öňküleri ýaly garamaklyk dowam etdi-rilipdir.1905-nji ýlda nemes teatrynda aktýorlary taýýarlaýan mekdep açy-lyp, onda döwrüň ajaýyp sahna ansamby döredilipdir. Şol doredilen sahna ansamblynyň truppasyna G.Eýzold, A.Moissi, L.Hýoflig, M.Kupfer, P.Wegner, W.Kraus, E.Ýannings, G.Kerner, E.Deýç, F.Kortner, W.Arnold, A.Ştraub, R.Şildkraut, F.Kaýsler, E.Bergner,E.Klýopfer,G.George, E.Wintersteýin, O.Go-molka, G.Grýundgens, G.Mýuller we beýlekiler giripdirler.

Şol döwürde nemes teatrlarynyň sahnasynda täze teknikalar, täze seriş-deler ornaşdyrylyp ugrayar. Aýlanýan sahna, howa bilen hereket edýän sah- na bezegleri sahnany gurnamak işlerini ýeňilleşdiripdir. Spektakllarda pan-tomima, akrobatika, tans, sahnany ýıklandırmak, žiwopis, esasanam saz giňden ulanyllypdyr. Berlin teatrlarynda ykdysady bileleşmelerem emele ge-lip başlaýar.Bu ösüslere garamazdan M.Reýnhardtyn teatrlara

wagtláýnca umumy ýolbaşçylyk eden döwründe F.Hollender,K.Rozen,G.Gerald,K.H.Martín ýaly teatrlaryň çeper ýolbaşçylary çalşylyp durupdyr. Sebäbi olar teat-ryň repertuar çäklerini düzmekden gowşak gelipdirler. Teatrlaryň repertuaryna farslar, dedektiv dramalaran geregiçe goşulylypdyr. Şol döwürde aja-ýyp aktýorlar bolan W.Krausyň, E.Bergneriň spektakllarda çykyş etmekleri-ne garamazdan olaryň ussatlygam repertuardaky ýetmezçilikleriň üstüni ýapyp bilmändir. Ýokarda atlaryny bellän aktýorlarymyzyň ählisi diýen ýaly ýurdy faşizmiň eýelemege bilen daşary ýurtlara çykypdyrlar.

Faşizm dargadylandan soň, ýurtda täze demokratik medeniýetiň gurlu-şyna başlanýar. Şeýle gurluş nemes teatr sungatynam öz içine alypdyr. 1945-nji ýylda öň gadagan edilen dramaturg Lessingiň „Natan Akyldar“ pýesasy goýlupdyr. Bu spektaklda baş keşbi P.Wegener döredipdir. 1945-1946-ny ýyllarda teatra dramaturg we režissýor G.Wangenheým, 1946-1963-nji ýyllarda režissýor we aktýor W.Langhoff, 1963-nji ýıldan başlap W.Heýns ýolbaşçylyk edipdir. Teatrda geçirilen ähli üýtgesmelere ajaýyp aktýor P.Wegener gatnaşypdyr.

Nemes teatrlarynda milli realizmi ösdürmek dowam etdirilip, sahna

Gýotanyň, Şilleriň, Lessingiň, Býuhneriň, Şekspiriň nusgawy eserleri çykary-lypdyr. Teatr şol döwülerde nemes tomaşaçysyny rus nusgawy eserleri bilen tanışdymakda uly işleri edipdir. Çehowyň „Wanýa daýysy“ /1945y./, Gogolyň „Derňewcisi“/1950y./, Ostrowskiniň „Tupany“ /1951y./, „Möjekler we goýunlary“ /1948y./, „Guduzlan pullary“ /1954y./ pýesalary nemes sah-nasyna çykarylypdyr.Dramaturg A.Rahmanowyň „Aladaly garrylyk“ /1946- ý.-pýesa beýik rus alymy K.A.Timirýazowyň durmuşyndan alınan/ pýesasy sahnada goýlupdyr. Eseriň baş gahrymany professor Poležaýewiň keşbini P.Wegener döredipdir. M.Gorkiniň „Bulyçow we beýlekiler“/1952y./, „So-mow we beýlekiler“ /1954y./, A.E.Korneýçugiň „Platon Kreçeti“ /1951y., „Hi-rurg“ ady bilen/, „Gomy“ /1957y./, M.Şolohowyň „Göterilen tarpy“/1959y.-T.Londonanyň insirowkasy bilen/, A.N.Arbusowyň „Irkutskiniň taryhyны“ /1962y./ GDR-iň ähli teatrlarynyň

sahnasynda diýen ýaly goýlupdyr. Nemes teatrlarynyň sahnasynda faşizme garşy dramaturgiá giň gerime eýe bolup-dyr. Şeýle mazmunly eserlerden Brehtiň „Üçünji imperiýanyň öňündäki gor-kunç we umytsyzlygy” /1948-ý./, F.Wolfyň „Bomarşesi” /1946ý./, „Tomos Mýunseri” /1953ý./, E.Tollerň „Pastor Holl” /1947ý./, E.Ştritmatteriň „Gol-landiýalynyň gelni” /1958ý./ ýaly pýesalary tomaşaçy gyzgyn garşylapdyr. Nemes teatrlarynyň bölümleriniň biri olan „Kammerşpil” teatrynda goýul-ýan pýesalar esasan sosialistik gurluş bilen bagly bolupdyr. Şeýle mazmunly pýesalardan Kaniň „Karhanyň tekizleýjiler topary” /1951ý./ we Günbatar Ýewropanyň, Amerikanyň progressiw /ösüş we oňa tarap ymtlyşda olan awtorlaryň/ pikirli awtorlarynyň eserleri sahna çykarylypdyr. 1945-nji ýyl-dan soň daşary ýurtlara giden zehinli aktýorlar we režissýorlar W.Heýns, E.Kaler, G.Grosse, I.Keller, H.Drinda we beýlekileriň ýurda gaýdyp gelmekle- ri bilen sahna ussatlarynyň üsti ýetiripdir. 50-60-njy ýyllarda belli aktýorlar G.Mýuller, E.Wintersteýn, P.Bildt, A.Wešer, W.Kleýnau M.Gokiniň „Ýegor Bulyçýewde” Ýegor Bulyçýewiň, H.Gogolyň „Derňewçisinde” şäher häkimi-niň, A.Ostrowskiniň „Guduzlan pullarynda”, Wasilýewiň, E.Buşuň „Praga meniň bilen galýarynda” /nemes sahnasynda Burýakowskini „Ýulis Fuçigi” şeýle atlandyrylýar/ Fuçigiň, Kronyň „Çuň razwetkasynda”/gözleginde/ Ma-ýorowyň keşplerini döredipdirler. Şeýle hem U.Şekspiriň eserlerindäki Mefistofeiň, Ýagonyň keşpleriniň sahna çykarylmagyny gazanypdyrlar. Nemes opera we balet teatrlary we binalary. Nemes Döwlet opera sazly-teatrynyň jaýy GDR-de ýerleşipdir. Bu teatr 1918-nji ýyla çenl „Korollygyň operasy” teatry atlandyrylypdyr. Teatr 1742-nji ýlyň 7-nji dekabrynda Berlinde teatryň ilkinji ýolbaşçysy K.Graunyň goýan „Sezar we Klepatra” operasy bilen açylýar. Teatryň jaýynyň arhitektory G.Knobelsdorfom bolup-dyr. Bu teatr üç gezek-1843ý, 1941-1942ýy., 1955 ýyllarda täzeden dikeldi-lipdir. Ilkinji ýyllarynda teatryň repertuaryny Italiýan operalary tutup, trup-palar Italiýan aýdymçylaryndan ybarat bolupdyr. XVIII asyryň 70-nji ýylla-rynda nemes aýdymçysy G.Mara üstünlikden peýdalanypdyr. 1775-1794-nji

ýyllarda teatra ýolbaşylyk eden kompozitor I.F.Reýhardt nemes operalary-ny millileşdirmek we ösdürmek maksady bilen köp işleri durmuşa geçirip-dir. 80-nji ýyllardan operalarda esasy ýeri nemes truppalary eýeläpdir. Şol ýyllar nemes truppalary tarapyndan Mosartyň „Belmont we Konstansa“, „Don Žuan“, „Figarodaky toý“ sahna çykarylypdyr. 1807-1815-nji ýyllar aralıgynda teatryň ýolbaşylyk A.Iffland bolupdyr. A.Ifflandyň yzyny dowam et-dirmeklik K.Brýulyň eline geçýär. K.Brýul 1828-nji ýyla çenli teatra ýolbaş-çylyk edipdir. Teatr ýolbaşylyk eden döwründe K.Brýula meşhur nemes opera truppasyny döretmeklik başardypdyr. Bu teatrda Bethoweniň „Fide-li“ /1815y./, Weberiň „Erkin atyjy“ /1821y./, „Ewrianta“ /1825y./, „Obe-ron“ /1828y./ operalary goýlupdyr. Kompozitorlar G.Marşneriň, L.Şporanyň operalaram yzygiderli sahna çykarylupdyr. O.Nikolaiň ýolbaşylyk etmekli-gindäki sazyň ugrukdyrmagy bilen „Pis keselli Windzor“ /1849y./ operasy hem sahnada peýda bolýar. Kompozitorlar Flotowyň „Aleksandro Stradel-la“ /1845y./, „Marta“ /1848y./, Maýerbeiň „Gugenoty“ /1842y./, „Pygam-ber“ /1850y./ operalarynyň sahna çykarylmagy hem nemes milliligine öwrü-lipdir. Nemes sazly teatrynyň taryhynda kompozitor P.Wageneriň sahna çy-karan „Uçýan gollandiýaly“ /1844y./, „Riyensi“ /1847y./, „Tangezer“ /1856 - 1864y./, „Loengrin“ /1859y./, „Nýurnberg meýsterzingeri“ /1870y./, „Tris-tan we Izolda“ /1876y./, „Nibelunga halkasy“ /toplumyndan-1881y./ ope-ralary nemes sahnasynyň čürbaşy eserleri hasaplanypdyr. Bu operalaryň ne-mes teatryna üstünlik getirmegi beýik nemes aýdymçy zenany A.Nimanyň goşandy az bolmandyr.

Nemes opera we balet teatry barada söhbet açylanda şol döwrüň aýdymçylary P.Lukkanyň, D.Artonyň, M.Mallingeriň, L.Lemanyň we drižýor-lar F.Weýngartneriň (1891), ondan bir az soň, K.Mukyň, R.Ştrausyň (1898-nji ýıldan başlap) nemes opera sungatynyň ösmegine uly ýardam edendikleri, dün-ýä medeniýetiniň taryhynda yz galдыrandyklary öz aýdyňlygy bilen şu gün-lerem nusgowylygyny ýitirmän gelýär. Nemes teatr sahnasynda kompozitorlar Dž.Rossiniň, W.Belliniň, G.Donisettiniň, Dž.Werdiniň,

Dž.Puççininiň, A.Bualdýonyň, F.Oberiň, Ž.Bizanyň operalarynyň goýulmagy nemes opera sungatynyň ösmegine goşant goşmak bilen şu günlerem ýaşamagyny do-wam etdirip gelýär.

XX asyryň başlarynda täze güýçleriň gelip goşulmagyna garamazdan

nemes operalary pese gaçmalara sezewar bolupdyr. Sebäbi teatryň ýolbaş-çylary opera sungatyna täze gelip goşulan güýçleriň eserlerini tomaşaça ýe-tirmekden daşda bolup, kompozitor R.Ştrawusyň meşhurlyk gazanan opera-lary bolan „Otsuz” /1902ý./, „Salomeýa”/1906ý./, „Elektra”/1909ý./, „Bä-gülleriň ýigidi”/1911ý./, „Ariadna we Naksose” /1913ý./ ýaly operalaryny yzygideli gaýtalap täze operalaryň tomaşaça ýetirilmegini gazanyp bilmän-dirler. 1919-nji ýıldan başlap nemes opera sungaty täzededen ösüş ýoluna aýak basýar. Dürli ýyllarda opera sungatyna R.Ştraus, M.Şillings, L.Bleh, W.Furtwengler, E.Kleýber, B.Walter, O.Klemperer, K.Kraus, G.Knappertsbus, G.Karýan ýolbaşılyk edipdirler. Şol ýyllarda Pfisneriň «Palestrina» (1919), R.Ştrawusyň «Kölegesiz zenan» (1920), Buzonynyň «Turandot» (1921), Şrekeriň «Altyn horazjyk» (1923), «Uzakdaky jaň» (1923), Ýanaçekiň «Enufa» (1924), I.Strawinskiniň «Esgeriň taryhy», (1918), «Pulçinella» (1920), «Tilki hakynda erteki» (1922), Begiň «Wossek» (1925), R.Ştausyň «Dafna», «Parahatlyk günü» (ikisem- 1935), şeýle hem Rimskiý-Korsakowyň, Musorgskiniň, Smetanynyň operalary goýlupdyr.

2-nji jahan urşy döwründe köp teatr jaýlary weýran edilipdir. Opera spektakllary «Admiralpalast» teatrynda goýlupdyr. Operalara I.Keýlbart, E.Kleýber drižýorlyk edipdirler. Şol teatrda B.Brehtiň ýazgysy boýunça Dessaunyň «Lukullanyň aýplanmagy» (1951) operasy hem goýlupdyr. 1955-nji ýylyň 4-nji sentýabrynda «Nýurnberg Meýsterzingery» teatry täzededen dikeldilip açylyşy bolýar. Şondan soň, teatr operalary sahnasyna çykarmaga başlaýar. Teatra 1955-1963-nji ýyllar aralygynda M.Burkhardt ýolbaşılyk edipdir. 1955-1962-nji ýyllar aralygynda teatryň baş drižýory bolup F.Konwiçnyý işläpdir. Teatryň repertuarynda Wagner-Regeniň «Favorit», Berganyň «Wossek», Suhnýanyň «Girdap», Erkanyň «Derňewçi»,

Prokofýewiň «Buthanadaky nikalaşyk», Forestanyň «Garypjä Kondrat» operalary bolupdyr. Teatrda dürli ýurtlaryň meşhur aktýorlary, drižýorlary işläpdir.

Annameret DURDYMÄMMEDOW. Teatr we kino sungaty